

Lakatos-Báldy Zsuzsanna
Budapesti Gazdasági Egyetem
Külkereskedelmi Kar

Tud-e a gép filmet fordítani? Mesterséges intelligencia és filmfordítás

<https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.6>

A mesterséges intelligencia működését a filmfordításban három film dialóglistája alapján vizsgáltam spanyol–magyar nyelvpárban. Az emberi beszédet csak kontextusba ágyazva lehet fordítani. A filmekben a kontextus a filmes eszközök által teremtett világ. A filmen elhangzó beszéd legfontosabb kontextusa maga a filmkép. A mesterséges intelligencia alapú fordítónak minden nyelv idegen nyelv, minden kontextus idegen kontextus, egyiket sem érti, mégis fordít sok nyelvről sok nyelvre. Figyelembe vesz ugyan bizonyos összefüggéseket is, de ezek csak a nyelvi környezettel kapcsolatosak, a képekhez nincs közük. Az alkalmazhatóság szempontjából az alábbi eredményre jutottam: ha a követelmény ugyanaz, ami a humán fordítással szemben (ekvivalencia, adekvátság, hűség), akkor jelenleg a gépi fordítás nem alkalmazható filmfordításra. A gépi filmfelirat és filmfordítás esetében a géppel fordított filmszöveg értékeléséhez szemléletmód-váltásra van szükség. A megszokott fordítói kulcsfogalmak ugyanis túlzott elvárásokat jelentenek, és az esetek többségében nincs is rájuk szükség, mivel a képi kontextus sokat segít a megértésben. Ha tehát pusztán alapvető információkat szeretnénk egy film cselekményéről kapni, és a cél az, hogy követni tudjunk egy filmet, akkor jól használható a gépi fordítás.

Kulcsszavak: *Mesterséges Intelligencia, filmfordítás, gépi fordítás, ekvivalencia, alkalmazhatóság*

Bevezetés

Milyen is egy filmszöveg, és miért foglalkozunk a gépi filmfordítással? Egy film szövegét le lehet fordítani a Google vagy DeepL fordítóval, de a fordító-technológia fejlődésével a YouTube ma már képes beszédfelismerő technológia használatával forrásszöveget létrehozni, majd azt (jelenleg) tizenhárom nyelvre fordítva, filmeket, videókat automatikusan feliratozni. A gép ilyenkor a filmben elhangzott szövegeket fordítja, az így leírt szövegeket gépi tanulási algoritmusok hozzák létre, ezért a feliratok minősége nagyon változó lehet. (<https://support.google.com/youtube/answer/6373554?hl=hu>)

Mi a különbség egy általános vagy irodalmi szöveg és egy filmszöveg (dialóglista) között? Tartalmát és formáját tekintve: „*A jó filmdialógus önmagában nem élvezhető. Ha kellemben olvasmányos, zökkenőmentesen folyamatos, akkor már baj van, mert lemondott a többi kifejezőeszközzel való demokratikus együttműködésről, egyidejű szereplésről, mert kapzsi módon mindent magának kaparintott meg: irodalommal lett filmábrázolás helyett*” (Bíró, 1994:125).

Kontextusát tekintve is különleges. Általában a beszédet kontextusával együtt lehet megérteni, ami azt jelenti, hogy a világra vonatkozó korábbi információi és „*a már meglevő feltevésekkel együtt új feltevéseket, következtetéseket tesz lehetővé: megerősíthet már meglevő feltevéseket, módosíthat már meglevő feltevéseket, vagy ellentmondhat meglevő feltevéseknek, és törölheti azokat*” (Heltai, 2014:14). A film esetében ez a kontextus nem „természetes”, hanem mesterséges, mert világa a filmes eszközök által teremtett virtuális világ. A filmben elhangzó beszéd legfontosabb kontextusa maga a filmkép. Egy fordító úgy fordít filmszöveget, hogy közben nézi a filmet és a képi kontextust is beépíti a fordításba. (A gép azonban – egyelőre – nem nézi a filmet, csak a szövegét értelmezi.)

A film esetében fokozottan fennáll, hogy „*a nyelvileg kódolt megnyilatkozás mindig aluldeterminálja a kommunikálni szándékozott gondolatot, és a nyelvileg kódolt, explicit formában kifejezett jelentések (explikatúrák) csak egy részét jelentik a teljes üzenetnek. Az üzenet másik (és gyakran fontosabb) részét következtetések révén kapjuk meg*” (Heltai, 2009:8)

a képi anyagból.

Miért kell foglalkoznunk vele? Elsősorban azért kell foglalkoznunk a gépi filmfordítással, mert jelen van, létezik. Létezik rossz minősége ellenére, és mennyiségileg, de minőségileg is nagyon gyorsan fejlődik. Ennek alapvető okai a következők:

1. a Mesterséges Intelligencia (MI) fordítástechnológiája kialakult és rohamosan fejlődik;
2. alacsony árat jelent a fogyasztó számára, hiszen a fejlesztés árát a fejlesztő cégek fizetik, dollármilliókat investálnak bele;
3. nagyon széleskörűen terjed, hiszen már a YouTube-on is választhatunk gépi fordítást;
4. a felhasználók élmény-/értékarányos elvárása megváltozott, és sok esetben elég némi alapinformáció a tartalom megértéséhez (pl. az akciófilmek esetében);
5. a fejlődés gyorsasága, abból adódóan, hogy hihetetlen mennyiségben keletkeznek új filmek, továbbá amatőrök is tömegesen lépnek be a filmkészítői, filmfordítói területre.

Hipotézisek

1. Fordítói körökben gyakran azt tapasztaljuk, hogy a géppel fordított szövegek, ezen belül a filmszövegek minőségét általában rosszabbnak értékelik a fordítók, mint ahogy azt a szövegek érthetősége indokolná. Ennek az az oka, hogy a célnyelvi hibák súlyosabbnak tűnnek akkor, ha fordítói szempontból értékeljük őket, mintha nézői szempontból értékelnék, ahol nem a fordítás minősége, hanem az érthetőség, követhetőség a fő szempont.
2. A gépi fordítás egyáltalán nem veszi figyelembe a képi kontextust, ennek feldolgozása tehát a nézőre marad. Feltételezésem, hogy a gép kevésbé veszi figyelembe a szövegben előforduló kulturális és nyelvhasználati realitásokat (Lakatos-Báldy, 2012:4), mint az ember, és ezeknek a feldolgozása is a nézőre marad.
3. Megfigyelésem szerint a filmfordításnál figyelmen kívül hagyhatók a kisebb jelentésbeli változások, és akár kisebb (néha még nagyobb) hibák is, ha a központi üzenet megmarad a fordításban, mert a képi információ kiegészíti és korrigálja azt.

A fentiekből következően véleményem szerint egy filmszöveg gépi fordításának értékeléséhez fordítói szemléletváltásra van szükség. Egyrészt azért, mert a megszokott filmes fordítás a gépi fordítás számára túlzott elvárásokat jelent, másrészt azért, mert – mint új jelenség – a fordított szöveg értelmezésének és a képpel történő szinkronizálásának jelentős részét a nézőre bízva.

A filmes anyag fordítása – amit alkalmazott műfordításnak nevezek (Lakatos-Báldy, 2011) – a humán fordító számára még több nehézséggel jár, mint az irodalmi fordítás, mivel:

1. Olyan fordítás, amely magában foglal egy meglehetősen artikulált szövegátdolgozást és egy komplex, nyelvi átvitelfolyamatot, mivel az áttételnek a forrásnyelvről a célnyelvre összhangban kell lennie a hozzá tartozó képekkel és hangokkal.
2. A fordítónak tudnia kell transzferálni a forrásnyelv kódja által hordozott kommunikatív intenciókat a célnyelvre. Ez utóbbinak szinkronban kell lennie a teljes paralingvisztikus valósággal, amely jelen van a filmben, valamint a színészek egymáshoz viszonyított elhelyezkedésével és mozgásával, amelyek a proxémia és a kinézia területére tartoznak. (Lakatos-Báldy, 2015).
3. Ha a film feliratos, a felirat készítőjének tudnia kell a kópián megjelenő szöveget megfeleltetni a beszélt szövegnek, bemérni az elkerülhetetlen redukciókat, hogy ne akadályozza a megértés folyamatát a néző részéről.

A gépi filmfordítás – más oldalról közelítve – egyúttal kommunikáció is, bár egyirányú, de így is a kommunikáció általános szabályai szerint működik. A gépi fordítás esetében egy már lefordított – esetleg rosszul fordított – szöveg megértése, értelmezése a feladat. Ezért a kommunikáció folyamatát itt a megértés oldaláról kell néznünk. *„A szövegek értelmezéséhez kommunikatív kompetencia szükséges, amely magába foglalja a nyelvi kompetencián kívül a diskurzus-, pragmatikai, szociokulturális és stratégiai kompetenciát is.”* (Heltai, 2014:7). A nagy különbség a gépi filmfordítás esetében, hogy a fenti kompetenciákkal nem a fordítónak, hanem a nézőnek kell, vagy kellene rendelkeznie.

Miért nem elég a képi információ, miért fontos a szöveges információ egy film megértéséhez? Mit kell érteni egy filmből? A relevanciaelmélet szerint a kommunikáció részben kódolt és részben következtetéses. *„A megnyilatkozás a már meglévő feltevésekkel együtt új feltevéseket/következtetéseket tesz lehetővé: megerősíthet már meglévő feltevéseket, módosíthat már meglévő feltevéseket, vagy ellentmondhat meglévő feltevéseknek, és törölheti azokat.”* (Heltai, 2014:4). A film esetében a következtetéseket a gépi szövegben kódolt információ és kommunikatív kompetenciánk, továbbá a film képi anyaga és a vizuális kompetenciánk alapján vonjuk le. *„Ezekből következtetünk a közvetlen szituációra, a diskurzus korábbi részeire, továbbá a világra vonatkozó ismeretekre, beleértve a kulturális sémák ismeretét és az esetleges egyéb ismereteket is.”* (Heltai, 2014:11).

Cselekmény: a képi információ szempontjából alapvetően a cselekmény megértése önmagában nem, de térbelisége, időbelisége már feladat lehet, a jelent ugyanis látjuk a képeken, de hogy ez mikori jelen (mai, egy héttel ezelőtti), az már kérdéses lehet. A múlt és a jövő meghatározása már inkább csak a feliratokból/szövegekből tűnik ki. Egy jelen lehet a későbbiekre nézve érdektelen, de lehet egy jelen történés ok is és okozat is, ami egy képsorból nem biztos, hogy kiderül, legalábbis nem azonnal (az idő- és térbeli viszonyok függvényében).

Karakterek: jó szereplőválogatásnál már a képi megjelenés is utal a karakterek egyes jellemvonásaira, de ez lehet nagyon megtévesztő is. Egyes tulajdonságok azonnal kiderülnek, mint, hogy a szereplő fiatal vagy öreg, nő vagy férfi, ahogy a társadalmi osztály (öltözk, környezet), neveltetés, ápoltság is. Nagyon fontos a nem verbális kommunikáció is, hiszen jó színészek esetében nagyon sok információt adhat a karakterek és egymás közötti viszonyaik megértéséhez (nonverbális viszonyok).

Viszonyrendszer: ki kinek a kije és milyen viszonyban állnak egymással. Ez az a kapcsolati rendszer, ami kifejezhető képekkel ugyan, de nagy tévedéseket is okozhat, szükséges lehet a szöveges „támogatás” (referencia viszonyok). A természetes nyelvek egyik legjellemzőbb sajátossága az ambiguitás. A megnyilatkozások önmagukban többértelműek és csak adott kontextusban válnak egyértelművé. *„A megnyilatkozások sohasem teljesen explicitek, értelmezésük mindig a kontextus (a képi és szövegvagykörnyezet, a szituáció, továbbá a világra vonatkozó ismeretek) alapján történik.”* (Heltai, 2014:8)

Ok-okozat: a képekből ez derül ki a legkevésbé. A filmben adott egy szövegesen jól leírható ok, de ez a képekből nem biztos, hogy kiderül, ugyanis, ha csak a képek alapján helyettesítenénk be többféle okot, a képsor akkor is helyes maradna. Az okozatnál pedig az a probléma, hogy ha nem tudjuk az okot, akkor nem értjük, hogy a filmben tulajdonképpen mi és miért történik, miért éppen ott és éppen akkor (logikai viszonyok).

Egy film értelmezése az egyértelműsítéssel kezdődik. Szöveg szempontjából szófaji egyértelműsítés, referenciaválasztás, többértelmű szavak egyértelműsítése, kontextusválasztás, azaz mindaz, amit persze a gép nem tud. Ez még mindig nem a szöveg teljes jelentése. Ezek után a képekből ki kell kikövetkeztetnünk a szavakban ki nem fejezett jelentéseket, többek között a megnyilatkozás illokúciós erejét: mi a szereplő szándéka, mit akar kifejezni, elérni azzal, amit mond.

Miért tartottam szükségesnek ezt a hosszú bevezetést? Mindezeket átgondolva kezdtem el foglalkozni a gépi filmfordítással, a dialóglista alámondásával, illetve feliratozásával, annak

minőségével, az érthetőségével és a fentiek újraértékelésével. Jelen esetben az információtartalom és a megértésen van a hangsúly, ami a "humán" fordításnál fel sem merül. De ezek azok a dolgok, amiket feltétlenül értenünk kell, mert ez adhat alapot az elégséges gépi fordítás értékeléséhez.

A fentieket figyelembe véve, a gépi fordítás értékeléséhez a fordítások értékeléséhez általában használnánk sokkal primitívebb kategóriákat kell felállítanunk. Ha tolmácsolási műfajokról beszélünk, akkor elmondhatjuk, hogy egy profi szinkrontolmácsnak is komoly feladat egy film hangalámondása, ami egy önálló tolmácsolási kategória. A gépi fordításnak ma körülbelül az a szintje, mintha egy közepes nyelvtudású nézőnek – aki sok jelenetben nem is érti, esetleg félreérti a szöveget, de a cselekményt, a film kontextusát többé-kevésbé tudja követni – a fordítása lenne aláírva, illetve a film alá mondva. A géppel fordított szövegek kétségtelenül sok hibát tartalmaznak. Megállapítható: „*A géppel fordított szövegek hibáinak kategorizálásához nem megfelelőek az emberi fordításhoz létrehozott hibakategóriák.*” (Varga, 2011:4).

Korpusz

A korpusz három szöveget tartalmaz. A korpuszt úgy válogattam össze, hogy lehetőség szerint lefedje a nyelvváltozatokat, azaz a beszélt és írott köznyelvet, az utca nyelvétől az irodalmi nyelvig. Ez így három dialóglista spanyol–magyar nyelvpárban. Az első (a fordítás szempontjából talán a legkönnyebbnek látszó) egy televíziós valóságshow, a *Gandia Shore* egy jelenete, mely élő, spontán, napi „bulizós”, utcai beszédet tartalmazó alapvetően primitív szöveg. A második a *Violetta*, egy Disney gyereksorozat része, melynek nyelvezete a tinédzserek nyelvezete, aránylag egyszerű, könnyen érthető köznyelvi szöveg. A harmadik Pedro Almodóvar *Tűsarok* című filmje, nagyon magas szinten megkomponált dialógokkal.

Módszertan

Osztályozási kategóriák: három kategóriát állítottam fel. A gépi fordításokat a Google fordítóval végeztem. A YouTube fordítást azért használom, mert létezik, rendelkezésre áll, nagyon új és sok néző használja. Jelen kutatásomhoz a Microsoft gépi fordításokat minősítő érthetőségi értékelésének négy osztályozási kategóriáját szűkítettem le három kategóriára. A Microsoft kategóriái: 1. „Érthetetlen, lehetetlen megérteni”, 2. „Valamelyest érthető”, 3. „Többnyire érthető”, 4. „Tökéletesen érthető” (Lengyel, 2013:135). Az általam végzett szűkítéssel összevontam a 3. és a 4. kategóriát és ezt a következő hármat tartottam meg: 1. „Érthetetlen”, 2. „Nehezen érthető”, 3. „Érthető”.

A fordításokat táblázatba helyeztem. Az első oszlop tartalmazza az értékelést, a második oszlop a fordító által végzett humán fordítást, a harmadik oszlop a gépi fordítást.

Az osztályozást a dialóglistából kiválasztott tíz oldalas anyagon végeztem el, a fent leírtak szerint (érthető, nehezen érthető, érthetetlen), majd az osztályozás eredményéből statisztikát készítettem.

1. táblázat. Az osztályozás, példák az osztályozásra

Gandia Shore	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	<i>Gyere "Gandia Villa"-ba, csak rád várunk</i>	<i>Gyere a "Gandia Shore" -ra, várjuk Önt.</i>
nehezen érthető	<i>Velem bármi megtörténhet, kiszámíthatatlan vagyok.</i>	<i>Ez az, hogy minden megtörténhet, kiszámíthatatlan.</i>
érthetetlen	<i>Ha idevalósi vagy, szeretsz bulizni.</i>	<i>Innen szereted a pártot.</i>

Violetta	Fordítás	Gépi fordítás
érthető	- <i>Mi folyik itt?</i> - kérdeztem. - <i>Azért jöttem, hogy tisztázzak egy pár dolgot a hódolóddal - mondta León, nagyon komolyan</i>	- <i>Mi történik itt?</i> Megkérdeztem. - <i>Jöttem, hogy tisztázzam néhány dolgot a jelöltednek - mondta Leon nagyon komolyan</i>
nehezen érthető	<i>Egy idegen nyelvű dalból kellett felkészülnünk, és ehhez különböző témákat adott meg.</i>	<i>Egy másik nyelvet kellett előkészítenünk, és ehhez különböző témákat rendeltünk</i>
érthetetlen	<i>De León nem akart beszélni velem, aminek Diego persze megörült.</i>	<i>De Leon nem akart beszélni velem és... Ez természetesen örült Diego-nak.</i>
Almodóvar	Fordítás	Gépi fordítás
érthető	<i>Életem, mi történt?</i>	<i>Ó, az életem! Mi történt?</i>
nehezen érthető	<i>Nyugi, az előbb még itt nézelődött valahol.</i>	<i>Nem tudom. Nyugodj meg, ott szórakoztat.</i>
érthetetlen	<i>Hogy-hogy közönséges? Yamaha suttogását lehet benne hallgatni, aki a tengerek és a mélység istennője.</i>	<i>Milyen kevés a szokásos? Ők Meg kell hallgatniuk Yemyá, a tengerek istennője és a Fundidádok ellen.</i>

Amennyiben az érthető és nehezen érthető mondatok aránya magas, akkor a film érthető, sőt sokszor még az érthetetlen esetekben is így van, mert a képi anyag a szöveg hiányait kiegészíti, és a megértést segíti. Érdekes, mert nem erre számítanánk a tempó miatt, hogy gyorsan pörgő film esetén néha sokkal érthetőbb a gépi szöveg. Ez valószínűleg a kulcsszavak és a párhuzamosan átlátott kontextus miatt van így, és mivel a feliratozás is gyors és gyorsan eltűnik, ezért zömmel a kulcsszavak maradnak meg. Ez az oka annak, hogy a fordítás jobban érthető, mint azt a fordítási hibák miatt gondolnánk.

2. táblázat. Egy példa a Youtube spanyol beszédfelismerő szövegéből

Almodóvar	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	Miért gyötörsz, Rebeca? Azért, mert lefeküdtem vele? Csakis azért.	Miért kínoz Rebecca? Azért, mert lefeküdtem vele? ... Ezért.
nehezen érthető	De, hát, te magad vallottad be, senki sem kényszerített...	De maga bevallotta, senki nem kényszerítette...
érthetetlen	Jogos lett volna, hogy megöljem, de mivel még csak ezt sem engedtetek meg nekem, az egyetlen bosszúm az volt, hogy bevallottam, még ha hazugság volt is	Megölni törvényes lett volna, de mivel te ezt nem is engedélyezted, az egyetlen a bosszú megvallotta, még ha hazugság is volt.

Az osztályozás eredményei

Osztályoztam a szövegek első tíz oldalainak mondatait, megszámláltam, majd százalékos statisztikát készítettem belőlük. Jelen osztályozásról fontos elmondani, hogy figyelembe veszi a képi anyag befolyásoló hatását is, hiszen ez a befogadó, a néző szempontja, ezt helyeztem

most előtérbe. Ha csak szigorúan a szöveget nézzük, az osztályozás jelen eredménye helyenként nagyon „jóindulatúnak” tűnhet. Arra az alapkérdésre azonban, amit a kutatás elején feltettünk, vagyis, hogy követhető-e egy film gépi fordítás segítségével, választ ad.

3. táblázat. A szerző osztályozásának százalékos eredménye

Osztályozás	Gandia	Violetta	Almodovar
érthető	41%	30%	60%
nehezen érthető	28%	60%	34%
érthetetlen	31%	10%	6%

Néhány megjegyzést fontosnak tartok hozzáfűzni a statisztikához. A valóságshow, a *Gandia Shore* szövegében van arányaiban a legtöbb érthető és a legtöbb rossz fordítás. A teljes szöveget átnézve ez jogos, ugyanis ebben van a legtöbb indulatos kifejezés, hangulat-érzékeltes, szleng, nem teljes mondat. Érthetőség szempontjából viszont szinte mindegy, hogy mit mondanak adott szituációban, mert a szöveg információtartalma nagyon kevés és nem lényeges. A képekből, mimikából, nonverbális kifejezésekből szinte minden képsor érthető.

A kamaszoknak szóló *Violetta* egyszerű nyelvezetű film, ebben a nehezen érthető kategória is olyan, hogy nagy részét a néző fejben gyorsan konvertálhatja. Tipikus példa, hogy a szerelmesek „szakítását” „törésnek” fordítja a gép. Ez magyarul furcsa, és első pillanatban talán nem is érthető (bár például a megtört szív elfogadott kifejezés), holott fizikai kategóriájának megfelelő: törés, szakítás, nyírás, vágás.

Az Almodóvar film esetében érdekes, hogy egy művészfilmnél érte el a gépi fordítás a legjobb eredményeket. Jobban utána gondolva viszont valószínűleg megvan az oka. A film képi és szövegvilága annyira átgondolt, annyira letisztult és pontos, a sztenderdizált szövegekhez legjobban közelít – ezzel pedig már a gépi fordítás is elég jól megbirkózik.

Kulturális reáliák

A kulturális reáliák fordítása a következő vizsgált terület. Klaudy Kinga meghatározásában a reália azon tárgyak gyűjtőfogalma, melyek egy-egy kultúrára, nyelvközösségre jellemzők és egy másik kultúra számára ismeretlenek (Klaudy, 1994). 2009-ben megvédett doktori értekezésemben javaslatot tettem ennek a kategóriának a kibővítésére a nyelvhasználat reáliái területére is. Az idézett példákat innen válogattam és feltettem a kérdést: vajon gépi fordítás esetében a képi anyag és a célnyelvi szöveg együtteséből tudunk-e bármiféle következtetést levonni a nyelvhasználati reáliákkal kapcsolatban? Működik-e egyáltalán, bármilyen alacsony szinten? A táblázatban szereplő osztályozás a szerző osztályozása.

4. táblázat. Üdvözlések megválasztása és alkalmazása

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	Viszontlátásra.	Viszlát, huh. . .
érthető	Igen. Jobb, ha most elmegyek. Viszont látásra.	Igen. . . Jobb, ha megyek. . . Viszontlátásra.

5. táblázat. Megszólítási formák megválasztása és alkalmazása

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
nehezen érthető	Á, hát ő az. Nagyon örülök.	Ó, ez az. elragadtatva
nehezen érthető	Igen atyám, fájadjon be.	Igen, apa, gyere be. . .
érthető	Foglaljon helyet.	Ülj le, kérlek. . .

6. táblázat. Indulatszavak megválasztása és használata

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
nehezen érthető	Jaj, mibe léptem bele! Annyi baj legyen.	Ó, szar! Nem számít. .

7. táblázat. Pozitív udvariasság

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	A mamája rengeteget mesélt magáról.	Anyád sokat mesélt rólad.

8. táblázat. Negatív udvariasság

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
nehezen érthető	Nem biztos, hogy helyes, ha ott látják anyádat, maradjunk inkább itthon.	Nem az a hely, ahol nyilvánosan láthatod anyádat. Miért nem maradunk?
nehezen érthető	Egy pszichiáter talán elfogadná ezt a magyarázatot, de engem nem győzött meg.	Ez a magyarázat pszichiáterre érvényes, de ez nem működik számomra.

9. táblázat. A kérem, köszönöm és hasonló kifejezések megfelelő használata

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	Bocsánat, tud adni egy cigarettát?	Elnézést. . Adsz nekem egy cigarettát?
nehezen érthető	Adna egy tollat?	Nincs tollam. . .

10. táblázat. Udvariatlanság (az udvariassági szokások szándékos semmibevétele)

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
érthető	Ki maga, kérem?	Ki vagy te?
érthető	Az az én dolgom. Nem?	Hé, ez az én dolgom, mi?
nehezen érthető	Ugyan, hagyjuk ezt most, mama.	Ne légy morbid, anya. . .

11. táblázat. Stílus

Osztályozás	Humán fordítás	Gépi fordítás
nehezen érthető	Ez a tehén, aki majdnem eltiport: ez Margarita. A titkárnóm.	Ez a nyers, aki csak rajtad futott, Margarita. Titkárom

Ahogy a táblázatokban nyomon követhető, a kulturális reáliák esetében megállapíthatjuk, hogy a „hétköznapi” kulturális reáliák nagy része felismerhető, de a fordítás a forráskultúra regisztereit szólaltatja meg. Mivel értelmezésüket a képek sem mindig támasztják alá, a néző sok esetben csak a forráskultúra ismeretében tudja értelmezni őket.

Konklúzió

Jelen tanulmány spanyol–magyar filmfordítási példákkal foglalkozik, tehát a megállapítások ezekre a nyelvpárokra vonatkoznak. Jó, ha a nézőnek van olyan „fordítói” kompetenciája is, mely jelen esetben nem a forrásnyelvre és a célnyelvre vonatkozik, hanem a képi nyelv és a gépi fordított nyelv feldolgozásához kell. Mint említettük, a gép nem látja a filmet, erre csak az

ember képes. A megértéshez a két forrásnak, a (gépi) fordításnak és a képanyagnak párhuzamos és gyors felfogása szükséges. A két forrás ismerete azt jelenti, hogy a nézőnek mind a szövegértésben, mind a képanyag feldolgozásában megfelelő szintű kompetenciája van. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak a szűkebb értelemben vett nyelvi kompetenciával, diskurzus-, pragmatikai és szociokulturális kompetenciával, hanem vizuális kultúrával, sőt, a kulturális reáliák esetében a forráskultúra – legalább alapvető – ismeretével is kell, hogy rendelkezzen.

A gépi fordítás minősége erősen függ a szöveg tartalmától. A teljesen szabad szöveget fordítja a legrosszabb minőségben a gép (ezt a szépirodalom fordításakor is tapasztaljuk), és a nemzetközileg normalizált szövegeket fordítja a legjobb minőségben. Ez megegyezik Heltai állításával, mely szerint

„... bizonyos szövegtípusokat, illetve műfajokat nem lehet, illetve nem érdemes géppel fordítani, vagy csak valamilyen korlátozott célból érdemes. Verseket, drámákat, vicceket, szójátékokat, humoros írásokat, veretes publicisztikai szövegeket, hétköznapi társalgásokat, amelyek értelmezésében fontos szerepe van a diskurzus-, a pragmatikai és a szociokulturális kompetenciának vagy a nyelvi formának, továbbá olyan szövegeket, amelyeknél magasak a minőségi követelmények, vagy amelyeknek tartalmát minden részletében pontosan kell visszaadni, nem lehet, vagy nem érdemes géppel fordítani.” (Heltai, 2014:17).

A fordítási időpontot is fontos rögzíteni, ugyanis ugyanannak a szövegnek a fordítása (a fordító- rendszer tanuló algoritmusai miatt) hónapról hónapra, kismértékben ugyan, de változik. Hosszú távon a fordítás minősége erősen javul. (Rövidebb időszakokon belül néha kisebb minőségromlást is észleltem.)

A filmfordítási hibák tekintetében tapasztalataim megegyeznek azokkal, amelyek Veresné Valentinyi Klára *A gépi fordítás kihívásai a szakfordítóképzésben* (Valentinyi, 2022) című tanulmányának 4-11. táblázataiban szerepelnek. A teljesség igénye nélkül azokat idézem, amelyek a legfontosabbak jelen kutatásom szempontjából:

1. A gép szó szerinti tükörfordítást készít, a műfaji elvárásokat nem tartja szem előtt, felcseréli a szakszavakat és a köznyelvi szavakat; nem ismeri fel, hogy az adott kontextusban a két- vagy többjelentésű terminusok esetén a terminus melyik jelentése szükséges.
2. A reáliák esetében hol fordítja a reáliákat, hol megtartja a célnyelvi formát, igaz a példákban a megoldások elfogadhatók.

Megállapítható, hogy a hipotézisekben foglalt állítások helyesek. A géppel fordított filmszövegek minőségének értékelése fordítói szempontból általában rosszabb, mint ahogy azt érthetőségük indokolná, azaz nézői szempontból. A gépi fordítás minősége erősen függ a szöveg tartalmától. Kisebb jelentésbeli változások, esetleg hibák is figyelmen kívül hagyhatók, ha a központi üzenet érvényesül a fordításban, és ezáltal a cselekmény követhető. A „hétköznapi” kulturális reáliák nagy része felismerhető. Ahogy Heltai (2014:18) megállapítja:

„Lehetséges a gépi fordítás akkor is, ha korlátozottak az igényeink: ha nincs szükségünk arra, hogy a fordítás a szövegben található összes információt pontosan visszaadja, és nincs szükségünk arra sem, hogy a fordítás mondattani és stilisztikai szempontból hibátlan legyen. A nyelvileg hibás mondatokat, illetve szövegeket is megérthetjük, ha hajlandók vagyunk némi többlet-erőfeszítésre.”

A szöveg értelme, koherenciája mindig függ az olvasótól, azaz az olvasó ismereteitől, és attól, hogy milyen erőfeszítésre hajlandó a szöveg értelmezése érdekében.

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy a gépi fordítás jelenléte ma már a filmfordításban is vitathatatlanul jelen van és helyet követel magának. Sajátosságainak ismeretében használhatósága, bár filmtípusonként változó szinten, ugyancsak jelentős, mind a néző, mind a fordító számára, a Mesterséges Intelligencia fejlődésének és a fordításban betöltött szerepének kutatásához pedig jelentős adatbázist szolgáltat.

Egyszerű szavakkal: ma a gépi fordítás olvasójának, azaz a film nézőjének fel kell készülnie arra, hogy a gépi fordítás előnyeiért, a filmszöveg azonnali fordításáért cserébe a szöveg értelmezéséhez nagyobb feldolgozási erőfeszítést kell tennie. Az utószerkesztést végző fordítónak pedig különösen nagy figyelmet kell szentelnie a kulturális reáliák fordítására általában, a hétköznapi élet nyelvhasználati reáliáinak (például udvariassági formulák, üdvözlések, megszólítások) fordításakor pedig annak is, hogy a forrásnyelvnek megfelelő regisztert használja célnyelven.

Hivatkozások

- Bíró, Y. (1994): *A hetedik művészet*. Osiris: Budapest
- Heltai, P. (2009) *Fordítás, relevancia, feldolgozás* Modern nyelvoktatás 15. évf. 1-2. sz. Gondolat Kiadó: Budapest
- Heltai, P. (2014): *Mi az, amit a gép nem tud fordítani?* Szaknyelv és szakfordítás. Szent István Egyetem: Gödöllő
- Klaudy, K. (1994): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica Kiadó: Budapest Lakatos, Zs. (2007). *Kulturális reáliák egy spanyol film magyarra és portugálra fordított változatában*. PTE Nyelvtudományi Doktori Iskola: Pécs
- Lakatos-Báldy, Zs. (2011): *A filmfordítás mint kultúrákövetítés*. BGE Magyar Tudomány Ünnepe Tanulmánykötet: Budapest
- Lakatos-Báldy, Zs. (2012): *A filmfordítás mint interkulturális kommunikáció és mint alkalmazott műfordítás*. Szaknyelv és szakfordítás. Szent István Egyetem: Gödöllő
- Lakatos-Báldy, Zs. (2015): Az audiovizuális fordítás sajátosságai és a filmfordítás mint interkulturális kommunikáció. *Apertúra Film-Vizualitás-Elmélet online folyóirat*: Szeged Varga, Á. (2011): *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei*. PhD disszertáció. ELTE: Budapest
- Veresné Valentinyi, K. (2020): A blattolás a tolmács kompetenciáinak fejlesztésében. In: Szabó, Cs. – Bakti, M. (szerk.): *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó: Szeged
- Veresné Valentinyi, K. (2022): A gépi fordítás kihívásai a szakfordítóképzésben. *Porta Lingua*. 2022/1.

Internetes hivatkozások

Az automatikus feliratozás használata. <https://support.google.com/youtube/answer/6373554?hl=hu>